Üst sınırına dayanmış beslenip, barınabilir insan sayısının artmasının başka bir yolu da her dönem için oluşacak olanakların daha fazla kişinin yaşamasını sağlayacak doğrultuda artmasıyladır. Bu duruma her kilidi açacak maymuncuk gibi kullanılan terimlerden biri olan «teknolojik değişim» hemen yakıştırılabilir; bu kadar kolay yakıştırılabilmesinin nedeni, belki de, ortada açılacak bir kilit, girilecek bir kapı bulunmamasıdır. Bereket bir sahibi olduğunu ima eden teknolojik gelişmeye yorulmazsa üretkenlik artışı olarak görülür.

Üretkenlik üründen ayrışamaz. «Aynı koşullarda» daha fazla ürün ancak «aynı koşullar» arasında yer almayan farklılaşmış koşullarla düşünülebilir ve bu «aynı koşullar» arasında yer almayan koşullar üretkenliğin kaynağı olarak yorumlanır. Zihnî yarığın bir yanında, (örneğin, zihinde daha fazla başak canlandırarak) doğal bir üretkenlik fantazyası kurulurken, pratikte değerlendirmeden, dolayısıyla ahlaktan bağımsız bir üretkenlik söz konusu edilemez. Daha önce buğday üretilen bir bölgede artık patates ve şeker pancarı üretilmekte olduğunu düşünürsek, üretkenlik değişimi doğal olanlar dışında hiç bir değerlendirme yapılmadan mümkün müdür?

Diyelim ki bir bölgede üretilen ürünler değişmedi, ancak birden çok ürün üretiliyor, bunların bazılarında elde edilen miktarda artış olmuş, üretkenlik artış oranı ne olacaktır? Doğal olmayan değerler kullanılmadan bunlar hesaplanabilir mi? Bırakalım bunları, bir bölgede yalnızca şarap üretiliyor ve üretilen şarap miktarı azaldı, ancak şarabın değeri arttı ve artık bölge satılan şaraptan elde eldilenlerle daha fazla insanı besleyebilir duruma geldi. Bu istatistklerde üretkenlik artışı olarak gözükmez mi? «Evet, eskisinin yarısı kadar şarap üretiliyor; ancak nitelik üç katı yükseldi ve fiyatı üç kat arttı; net olarak yüzde elli üretkenlik artışı var,» denmemesi için nasıl bir engel var? Sorun ölçümün doğal olamayışındadır. Şarapta olduğu üzere nitelikler göz ardı edilerek ağırlık, hacim, uzunluk gibi «doğal» ölçülerle yapılan ölçümlerin yetersizliğidir. Hani «ölçüm bazı ürünlerde doğallığa daha yakın, bazı ürünlerde daha uzak olur,» desek ve doğallığa yakınlığın derecesini ölçmeye kalkışsak, bu ne denli doğal bir ölçüm olacaktır, ne denli ahlakî? Hoş bazılarında ölçüm (hemen hemen) doğal bile olsa karşılaştırma nasıl yapılacaktır? Yani üretkenliğin yerine «verimlilik» ya da «randıman» ya da her ne dersek diyelim, hepsi üretkenlik ile aynı sorunu

taşımayacak mıdır?

Türkali Mah., Beşiktaş, Kasım 2004